

P. MESTER GESTÁJA

B O R I I M R E

Felkészültségünk sem engedi, szándékunkban sem áll, hogy dolgozatunkkal behatoljunk az Anonymus-kérdés bozótjába, ott új csapást vágjunk, hogy végül saját teóriánkkal szaporítsuk az Anonymus-magyarázatok sorát. Annál kevésbé, mert úgy tetszik, ma már az Anonymus-értést valójában értői gátolják elsősorban, s ha lehetne, a vizsgálódást úgy kezdeni el és vinni végig, hogy ne legyünk tekintettel arra a nagyszámú Anonymus-magyarázóra, mindazokra, akik az elmúlt kétszáz év során próbát tettek P. mester titkának megfejtésére. De elfogadjuk Györffy György tézisét, amit igen szabatosan előbb 1939-ben, majd 1965-ben fogalmazott meg. 1939-ben a következőképpen:

„Sajátos helyet foglal el krónikásaink sorában a besenyőket többször emlegető Anonymus, III. Béla király névtelen jegyzője, aki 1200 körül a magyarok eredetét, honfoglalását és Taksonnyal bezárólag X. századi fejedelmeink történetét írta meg a fantázia szabad szárnyalását megengedő regényes gesta műfajában.”

Huszonöt évvel később tudni vélte, hogy a P. magister siglában Péter magiszter esztergomi prépost személyét kell keresnünk. Mi megelégszünk azzal, hogy „Béla király névtelen jegyzője a történeti kutatás mai állása szerint III. Béla magyar király (1173–1196) jegyzője volt”. Bizonyoságul a magyar történetírás nagy neveit sorakoztatja fel, akik mind III. Béla jegyzőjének tartották P. mestert Cornides Dánieltől, aki 1802-ben nyilatkozott, Mátyás Flóriánon, Pauler Gyulán, Sebestyén Gyulán, Hóman Bálinton, Domanovszky Sándoron, Erdélyi Lászlón, Szilágyi Lorándon, C. A. Macartnyon, I. Tóth Zoltánon, Váczy Péteren, Gyóni Jánoson át Horváth Jánosig. Vonzó a III. Béla kora, miként Kardos Tibor írta, akkor „köszöntött be a magyar udvari életnek ragyogó

korszaka”, hiszen egy bizánci császárjelölt ült a magyar trónon, aki Bizáncban ismerkedett meg az udvari élet refinériáival. A virágzás jele volt, hogy akkor került papírra a *Halotti beszéd* magyar nyelvű változata, míg László király szentté avatása kapcsán édes latin nyelven zengték dicséretét:

*Virágozzál, magyar nemzet,
Csöngettyűkkel, énekeljed
Új királynak új dalod –
Boldog Várad, áve, híred
Növekedjék dicsőséged
Visszhangozzák századok . . .*

(László király verses zsolozsmájából.
Csanád Béla fordítása)

S már fogalmazták legendáját is egy, a P. mester művének stílusával rokon módon. Hóman Bálint ugyan azt sugallja, hogy P. mester udvari történetíró volt, ám ha III. Bélának volt udvari történetírója, az bizonyára nem a mi P. mesterünk volt, akit könnyebb az udvari életből kikopott, dohogó ellenzéki érzelmű értelmiséginek látnunk, mint az udvar fényében sütkérezőt, egy korai Bonfiniust például. Hóman Bálint ugyanis ezt írta:

„Béla király névtelen jegyzőjével és az 1192. évi szentté avatás alkalmával írt Szent László-legendával zárul a magyar nemzeti történetírás első korszaka, melyet Szent László udvari papja nyitott meg *Gesta Ungarorum* című művével. Szent Lászlótól III. Béláig valamennyi királyunk udvarában ott találjuk a középkor nagy uralkodói mellől sohasem hiányzó udvari történetírót. S ezek a történetírók, különösen Szent László udvari papja és Béla király jegyzője méltó társai a középkor legjobb históriaíróinak. Tárgyi megbízhatóság dolgában mögötte maradnak a történeti eseményeket szárazon feljegyző, unalmas krónikásoknak és évkönyvíróknak, de erős írói egyéniségek s hű kifejezői koruk felfogásának a XII. századi magyar királyi udvar francia kultúrhatás alatt kialakult irodalmi ízlésével.”

Tegyük hozzá, hogy nemcsak a franciás kultúráját kell emlegetnünk, hanem a bizánciast is. Horváth János (az ifjabb) azt bizonyítja, hogy P. mester nemcsak latinul, hanem görögül is tudott, hiszen a Csaba nevét éppen a görög nyelvből eredezteti.

Így P. mester értelmiségi szabadvállalkozása volt a gesta megírása, nem pedig az udvari manírok szerint a királynak szánta. Ezt „ellenzéki” szelleméből éppen úgy kikövetkeztethetjük, mint *Prologus*ának vallo-másosságából, amelynek párhuzamát Thuróczy János krónikájának 1488-as dedikációjában szemlélhetjük. A Drági Tamásnak szóló ajánlás éppen úgy a szellemi társat szólítja meg, mint P. mester is háromszáz évvel előtt: „Mesternek mondott P. a néhai jó emlékű, dicsőséges Bélának, Magyarország királyának jegyzője N.-nek, az ő legkedvesebb barátjának, a tisztelendő és az írástudás művészetében avatott férfiúnak üdvözetét meg kérése teljesedését jelenti. – Midőn hajdan iskolai tanulmányon együtt voltunk és egyforma iparkodással olvastunk a trójai történetet, melyet én erősen megkedvelvén, a Frigiai Dáresnek és egyéb szerzőknek könyveiből úgy, miként mestereimtől tanultam, a magam fogalmazása szerint egy kötetbe szerkesztettem, akkor kérted tőlem, hogy amint a trójai történetet és a görögök háborúit megírtam, ugyanúgy írjam meg neked Magyarország királyainak és nemeseinek származását is.” Thuróczy János mester is bensőségesen hivatkozik az ő kicsiny szellemi műhelyükre, a „kellemes vitákra”, a „kisebbfajta pereskedésekre”, „mivelhogy a magyar nemzet legrégebb történetéről különböző nézeteket vallottak”. Ez volt két ízben is tehát írásra-alkotásra készítő közvetlen ok, ami Thuróczy Jánost arra ösztönözte – miként elődjét is az ilyen munkában –, hogy „Szkítia vidékét és Attila királynak nagy tettei miatt halhatatlanságra méltó korszakát részlete-szebben leírja”, s vegye revízió alá elődei munkáját. Elegánsan fogalmaz mind a krónikaíró Thuróczy János, mind a gestaíró P. mester, aki barátjának, N.-nek a továbbiakban ezt üzenté előbeszédében: „Meg is ígértem, hogy teljesítem a kérést, ámde más teendőktől akadályozva, kérésedről is, ígéretemről is már majdnem megfeledeztem volna, ha Kedvességed levelében tartozásom teljesítésére nem figyelmeztet.” Vér-beli íróra valló a barátjának szánt bókja, s nyilván az írástudó értékelni is tudta, ami az esetleges közhelyben személyes és igaz.

Az ilyen szellemi függetlenség tette lehetővé, hogy P. mester a századvégekre jellemző felfogásban vallja: a régi jobb volt! Györffy György írta 1970-ben: „Anonymus nem az »új rend« szószólója volt, hanem azé az ősi, de genere jogon birtokló rétegé, amely az új rend haszonlesőitől, a nyugatról a királynék kíséretében bejött »zabáló« udvaroncoktól féltette befolyását és birtokát.” Bizonyítéknak pedig ott a vérszerződés P. mester fogalmazta pontjai! A Petur bánok korszaka azonban még nem jött el akkor, s egy P. mester sem kaphatott volna szerepet egy ős-Katona

József tragédiájában. Ifjabb Horváth János még tovább megy P. mester irányzatosságának az interpretációja során, amikor arra figyelmeztet, hogy az előbeszédben megfogalmazott célkitűzéseken írás közben változtatott, hiszen nem csupán a hét magyar „fejedelmi személyt” léptette fel Kijev falai alatt, hanem a „hét kumán vezért” is, majd Velek és Ösbő vezért, holott azok nem tartoztak „sem a »hétmagyar«, sem a »hét kun vezér«” sorába vagy rokonságába. Kérdés természetesen, ezt a felismerést szükséges-e továbbfejleszteni, és P. mester elfogultságainak, leplezetlen rokonszenve megnyilatkozásának messzemenő jelentőséget tulajdonítani, és azt állítani, hogy P. mester ennek a Velek vezérnek lett volna leszármazottja.

Valójában az az „irodalmi” kérdés, hogy a feltételezhetően helytálló megfigyelés, nevezetesen, hogy P. mester az ősi, s mint Györffy György írja, a nemzeti jogon birtokló főnemesség híve az „új nagybirtokos arisztokráciával szemben”, s ilyen módon konzervatív lelkületű férfiú volt, reflektálódik-e immár nem a gesta tartalmi elemeiben, hanem az írói stílus világában, az előadás módjában is. Úgy tetszik, az Anonymus-kutatók felsorakoztatta archaizáló szövegjelenségeket közvetlenül is kapcsolatba hozhatjuk P. mester világlátásával. Ez ugyan nem szabta meg döntő módon P. mester gestájának a karakterét, de fontos elemévé vált alkotói módjának, nélküle nem tudta volna vállalkozását véghezvinni, megírni a „hétmagyar” történetét: „Miképpen jött ki szittyia földről, vagy milyen az a szittyia föld, miképpen született Álmos, s mi okból nyeri el az Álmos nevet Magyarország első vezére, akitől a magyarok királyai erednek, vagy mennyi országot és királyt vetettek maguk alá, vagy ezt a szittyia földről kijött népet mi okból hívják az idegenek beszédében hungárusoknak, a maga nyelvén meg magyariknek.”

P. mester tudatában volt vállalkozásának mind nagyszerűségével, mind a munkája elé tornyosuló akadályokkal. Joggal volt büszke arra, hogy megörököltette Magyarország „királyai és nemesei származásának a kezdetét”, s adta ezt a „történeti művek világos értelmezésével”, de írta „igazán és egyszerűen” egy korszakban, amely a román kor teljét hozta Magyarországon is. De hogy megírhasa gestáját, nemcsak leírni kellett a tudottakat a „történeti művek világos értelmezéséből”, hanem valójában meg kellett *költenie* a magyarok cselekedeteiről szóló gestáját, éppen ezért a honfoglalásnak költői történetét írta meg. Az ő tolla nyomán és az ő előadásában vált a honfoglalás valóban *honfoglalássá*, hogy nem pusztán hont foglalt a hét fejedelmi személy!

Hogy elsősorban *költői* művel állunk szemben, amikor P. mester gestáját olvassuk, akkor a gesta műfajának szellemében költőit kell értenünk, s abban a tacitusi történetírói credónak aligha lenne helye. A szövegében fellelhető személyes kifejezésbeli fordulatok is erről vallanak. Nem nyomozunk minden ilyen szöveghely után a gestában. Megelégszünk azzal, hogy a Szcítiát leíró első fejezetre hivatkozzunk. Arra a nagyon is szimpatikus behallásra gondolunk, amely akkor hangzik, amikor P. mester Szcítia gazdagságát ecsetelve, majd Attila megtelepedését leírva mintegy belefeledkezik a tárgyához közvetlenül nem tartozó, de érzelmileg (s tán ideológiailag) számára mégis fontos dolgok elmondásába. Amikor odaért dicséretében, hogy mondja: a várost, ahol Attila királyi lakja volt, „magyar nyelven most Buduvárnak”, a németek pedig Ecilburgnak neveznek”, mintegy feleszmélve, vállalt feladatához téríti magát: „De hagyján! a történetírók útját kövessük” (Szabó Károly fordítása, Fejérpataky László javítása). Felveszi a történet elejtett fonálát, és a magyarok származását adja elő, ott folytatva, ahol az Attila királlyal kapcsolatos kitérőt tette. S ilyen fordulatot is beleír szövegébe: „Ezután sok időre származott ezen Magóg király nemzetségéből Ugek Álmos vezér apja, kitől Magyarország királyai és vezérei eredetüket vették, miként a következőkben mondván lesz. A scythák ugyanis, miként mondtuk, régiféle népek.” (Uo.) S hogy nyomatékot adjon közlésének, és bizonyítsa, hogy a szciták valóban „régiféle népek”, azokra a történetírókra hivatkozik, akik a „rómaiak tetteit megírták”. Majd a római történetírók előadását reprodukálja az egykori tiszta erkölcsökről, az azután bekövetkezett romlásukról, elannyira, hogy a „háborúnak neki törődve oly kegyetlenségre vetemedtek, mint némely történetírók mondják, hogy dühökben emberhúst ettek, és embervért ittak volna”. (Uo.) Amíg erkölcsösek voltak, nem pedig „rút szybarita vázak” (évszázadokkal később Berzsenyi Dániel fogalmazott így!), „most is megismerhetik, hogy kemény nemzet volt, gyümölcseikről”. Itt vesz át szövegrészeket az *Exordia Scythiá*ból, ebből a Justinus-kivonatból, mert neki az aranykor ecseteléséhez kellett fogódzók, s azt a képet nem lelte a hagyományban, a maga képzeletére pedig nem hagyatkozott. Így odafordult, ahol az aranykornak a tudata irodalmilag legalábbis eleven volt, a római irodalomhoz. Nem ezek az első összevetései P. mesternek. Vannak negatív előjelűek is: „Midőn ugyanis a scythák győzelmet nyernek vala, semmit sem kapnának a zsákmányon, mint maradékaikból a mostaniak, hanem dicsőséget keresnének belőle.” Nem is vitás, hogy *lovagi* nép örökösei a magyarok tehát, és ahonnan

jöttek, ott tejjel-mézszel folyó Kánaán volt, bár a dicséret szavait Regino prümi apát évkönyvéből másolta ki. Ám így is P. mester egész emberi-írói habitusa benne foglaltatik gestájának első, Szcítiáról szóló fejezetében. Nem előre néző, hanem múltba tekintő – jellegzetesen századvégi attitűd az övé, akinek jobb véleménye van elődeiről, mint kortársairól, hiszen összevetéseiből ez derül ki. Következik tehát, hogy vállalt feladatát is itt fogalmazza meg – mondjuk így – nemes egyszerűséggel. De ki kellett lépnie a mintaszövege keretéből, hiszen akkor lesz meggyőző, ha a talált jellemzést konkretizálja. Még átvétel, hogy a „fent nevezett szittyia nemzet pedig kemény volt a harcban és gyors a lovon; a fején sisakot hordott”, de már az ő szavai a jellemzőbbek, nevezetesen, hogy a szittyia nemzet „íjjal, nyíllal különbül bánt, mint a világ összes nemzetei közül akármelyik”. És hozzáteszi még: „Hogy csakugyan ilyen volt, azt az utódairól is megítélhetitek.”

A P. mester típusú személyesség nem elsőrendű garanciája a történetírói megbízhatóságnak. Kristó Gyula tehát P. mester közléseinek megbízhatatlanságát nehezményezi, mondván, „nem minden ponton a valóság megbízható rekonstruálására törekedett”, de nem azért, hogy „meghatározott koncepciójának rendelje alá az egész eseménymenetet, s ezt a koncepciót saját korának problémái diktálták”, hanem mert objektíve másképpen nem is cselekedhetett, amire különben ugyancsak Kristó Gyula figyelmeztet, amikor ezt írja: „És Anonymus igazi varázsát vagy rejtélyét az jelenti, hogy 1210 táján, amikor még alig készültek Magyarországon, s ha készültek is, nem maradtak ránk történeti munkák, egy gestaíró saját korának társadalmi viszonyaiból kiindulva, a 300 évvel korábbi eseményekből megőrzött emlékforgácsokat felhasználva” művet szerkesztett „e régmúlt időkről”. Lényegében a hiányzó adatokat képzelete teremtette adalékokkal pótolta, s tegyük hozzá, kora stílusideáljának a szellemében!

Kétfajta irodalmi hatás is mozdult P. mester honfoglalást elbeszélő gestájában. Az egyik a „magas” irodalom volt, a másik a magyar énekhagyomány, vagy ahogyan Honti János nevezte, az epikus néphagyomány, ha a jokulátor-énekek ilyenek voltak, nem pedig a magas irodalom lábánál keletkezett szöveghagyományról lenne szó.

Írott forrásait legutóbb Györffy György vette számba 1970-ben. És ő is éppen a gesta előbeszédének vallomására támaszkodva Dares Phrygiusnak *De Excidia Troiae historia* című művét helyezte első helyre, de kimutatták, hogy a *Gesta Alexandri Magni* szövegéből is vett át szó szerint mondatokat. Ám jól ismerte a korabeli divatos nyugati gestaíro-

dalmat is – állítják a kutatók. A jegyzéken van Justinus *Exordia Scythia* című műve. Ebből az előbeszédébe emelt át részleteket, azokat, amelyekben a római hagyomány nyomán a szittyia aranykort festette („A szittyák valaha igen bölcsék és szelídek voltak, földet nem műveltek . . . semmiféle bűn nem fordult elő közöttük . . . Húst, halat, tejet, mézet ettek . . . Nyusztprémbe és más vadállatok bőrébe öltöztek. Arany, ezüst, gyöngy: annyi volt nekik, mint a kavics . . . nem kívánták a másét, minthogy mindnyájan gazdagok voltak, sok állatnak és elegendő enni-valónak a birtokosai . . . stb.”) De bekezdéseket vett át Regino prümi apát évkönyvéből, és a biblia is forrásai között volt. A forrásvizsgálat emleget még két középkori kézikönyvet is – Hugo Bononiensisnek a *Rationis dictandi prosaic*, és az ugyancsak nevezetes Isidorusnak *Etimologiarum libri* című kézikönyvét, amelyek E. R. Curtius híres könyvének, az *Európai irodalom és latin középkor* címűnek is fontos fejezeteit adják. P. mestert is ezek nyomán kell a középkor európai irodalomáramában látnunk. E nagy mű útmutatásai nyomán érzékeljük, hogy P. mester nem a homéroszi eposznak, hanem az eposz prózai regénnyé vált formájának a követője, és abban, ahogyan Curtius interpretálja, elfogadhatóvá vált, hogy az ilyen regények fő sajátossága a narrációjuk igaznak tűnő volta. És lehetett Dares Trója-regénye a vitézség példatára is: P. mester így tanulta meg, milyenek az igazi honfoglalók, és hogy a hőstettek megörökítésének eszköze az írott irodalom, amelynek öntudata különben P. mestert is jellemezte. Ezen a ponton hadd idézzük Honti János megállapítását, amikor a gesta írott forrásai után a szóbeliek felé akarunk fordulni, s amelyeket P. mester ugyancsak kamatoztatott. Honti János a gesta előbeszédében a „parasztok hamis meséi” és a „regösök csacska énekei” kitételeire is gondolva P. mesterben a „bölcs litterátort” ismerte fel. „Elismeri az írástalan formákat, de ismeri a helyüket is és mint író tudja, hogy bármennyire érvényesek mint forma és mint mű, nem úgy, nem azon a síkon, nem abban a szférában érvényesek a múlttal és a múlt emlékeivel szemben, nem állnak meg a scripturával szemben, ezzel szembeállítva álmot és hamisság a nevük.” Honti János is, akárcsak a többi Anonymus-kutató, számba veszi P. mester gestájának e szempontból kritikus helyeit. Ő is idézi a 25. fejezetnek a következő sorait: „Ugyanis Tétény a maga emberségéből akart magának hírnevet és földet szerezni, mert ahogyan regöseink mondják: Maguknak ők mind helyet szereztek és méghozzá jó nevet is nyertek.” Mi még hozzátesszük az idézet folytatását is: „De elég ebből!” És megjegyezzük, itt P. mester, a műfordító megnyilatkozásával állunk

szemben. Honti János hivatkozik a 42. gestafejezetre is, amelyben a horvátországi kalandozásokról esik szó: „Háborúikat és egyéb hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higgyétek el a regösök csacsogó énekeinek, meg a parasztok hamis meséinek, akik a magyarok vitézi tetteit és háborúit mindmáig nem hagyják feledésbe menni. Azonban némelyek azt mondják, hogy egészen Konstantinápolyig mentek ők, sőt Konstantinápoly kapuját is bevágta Botond a bárdjával. Mégis én, mivel ezt a históriaíróknak egyetlen könyvében sem találtam, hanem csupán a parasztok hamis meséiből hallottam, azért jelen művembe nem akartam beleírni.” Honti János azonban nem tudta végeredményben feloldani a P. mester kétlelkűségét a jocular-énekekkel kapcsolatban, mert tagadta is értéküket, hivatkozott is rájuk, fel is használta őket. Ez ellentmondással kapcsolatban állapította meg Honti János: P. mesternek „vannak tehát minden litterátori tiltakozása ellenére tartalmi érintkezései is a szóbeliség lenézett hagyományával”.

E hagyományból emelte papírára az Emese álma és a fehérló-mondát is, méghozzá úgy, hogy „áthistorizálta jelentés nélküli, csupasz esemény-sorozattá”, de mondhattuk volna, hogy racionalizálta, hiszen P. mester már nem lehetett annyira pogány, hogy az ősvallás szellemében gondolkodjék. Ami fölöttébb feltűnő, hogy nem krónikaszövegre, hanem jocular-énekre hivatkozik, amikor szükségét érzi. Horváth János az Emese álmával kapcsolatban fejtegeti, hogy ha Emese P. mester előadásában is turulmadártól termékenyül meg, miként az a szóbeli hagyományban fellelhető volt, akkor alapvető tézisét kellett volna semmissé tennie, hiszen P. mester azt vallotta, hogy Álmos és Árpád Attila leszármazottja. Nem szakadhat meg tehát az Attila-genealógia, mint megszakadt volna az Emese álma előadásával, és Álmossal új genealógiai sort kellett volna kezdenie. De a fehér ló mondájában a jelképes országvásárlás költői történetét sem írhatta gestájába a monda ősi teljességében, hiszen az ő felfogásában a „maga jussából” követeli a Sajóig terjedő vidéket a honfoglaló. A részletekben tehát meghallgathatta P. mester az énekmondókat, a magyarok származásáról kialakított koncepciójában azonban nem engedte érvényre jutni, annak ellenére, hogy hitelesítette-e az ún. ősgesta vagy sem, s hogy P. mester azt olvasta-e vagy sem. Ő nem úgy járt el, mint az V. István-kori krónikaíró, Ákos mester, aki szó szerint átvett részleteket az azóta elveszett Gesta Ungarorumból.

Valójában P. mesternek szinte a semmiből kellett megteremtienie a magyarok honfoglalásának a történetét!

Ha a szemügyre vett forrásokat nézzük, vállalkozásának nagyságát mérhetjük rajtuk, és jogosnak tűnik P. mester boldog büszkesége műve láttán, s írhatta, hogy most már „nemeshez méltó módon fogja fel a dolgok igazságát” az, aki az ő művét olvassa.

Szem előtt kell mindenképpen tartanunk Györffy György 1970-es megállapítását: „Anonymusnak semmilyen forrása nem volt arra nézve, hogy mint zajlottak le a honfoglalás harcai 300 évvel korábban; ő viszont színes epizódokkal tarkított harci leírásokon keresztül be akarta mutatni, hogy X vagy Y őse mint foglalta el azt a területet, melyet birtokolt.”

Az epikai hitel gyötrő kérdését a fenti tényekből következően P. mester is át- és megélte, a korízlés és a kor irodalmi gyakorlata pedig az epikai hitel pótlásának módozatait is a kezébe adta. Maga a műfaja, a gesta sem volt szigorú az igazság dolgában, megelégedett a költői igazsággal is. Csak látszólag mond ellent ennek P. mester ama ambíciója, hogy „igazán és egyszerűen” írjon. Ez csupán a műfaji követelmények keretei között volt lehetséges. Gondoljunk arra, hogy a gesta regényes műfaj, nem kötelezte a szerzőt az események hű elbeszélésére, és szinte igényelte az írói képzelet munkáját a meseszövevényben, és megkövetelte, hogy a gestairó idealizált képét rajzolja a földnek és az őshazának is – mint tette, jeleztük már, P. mester is műve első fejezetében.

Egy műben, amelyet prológus vezet be, majd ötvenhét fejezetben az író a magyar honfoglalás történetét mondja el, olyan módon, hogy az első fejezetben a magyarok őshazáját festi, és eredetükről beszél, az 57. fejezetben pedig a honfoglalók megállapítják Zolta vezetésével elfoglalt országuk határait. Kétszáztizenhat hely- és személynevet foglalt szövegébe, s ezek közül a Szent István korától III. Bélaig, illetve P. mester koráig terjedő időszakban csak százhuszonnégy név bukkan fel, míg száz csupán P. mester művében létezik, ellenben az akkor időszerű huszonegy hiteles történelmi személy közül egyet sem említ meg. Sajátos archaizálási kísérleteinek egyike ez, akárcsak az, hogy mint ifjabb Horváth János megállapította, a korához viszonyítva régiesebb nyelvállapotot mutatna, mint amilyent elvárhatnánk. A P. mester korával egyidős *Halotti beszédhez* mérten legalább ötvenévi a differencia. Szilágyi Loránd vette számba ezeket a jellegzetességeket, és sorolta: a mai *a* P. mesternél még *o*, a mai *o* még *u*, és a mai *e* még *ü*, léteznek diftongusok is (eu és ou), és a nevek rendre *u*-ra végződnek. Györffy György is jegyzékbe foglalta ezeket a sajátosságokat. Írta: „Anonymus Gestájában éppenséggel megfigyelhető egy bizonyos nyelvi archaizáció. Erről árulkodik, hogy olyan nevekhez is odabiggyesztette a sorvadó tővégi

magánhangzót, amelyekben semmi helyük nincs. Így lett a német Etzelburg névből Anonymus tollán Ecilburgu, de bizonyára így hibázta el Budavár (Óbuda) régi nevét is, amikor Budauaru helyett Buduaar-t ír.” Tud a kutatás más, tudatos archaizálásra mutató adatokról is, többek között az 50–51. fejezetben a rendre rossz helyre kitett e az ae helyett. Patináját adta ilyen módon meg P. mester az előadásának, s azzal együtt magának a történetnek is, amely – a kutatás ezt is felfedezte – alapjaiban legfeljebb a királyság első éveiről vall, de találtak XII. századi vonatkozást is: a vlachok megjelenése például a XII. század végén, a XIII. század elején történt, a vérszerződésszöveg 5. pontjában pedig Szilágyi Loránd egy XII. századi oklevél anathēmarészletére ismert. Az ilyenfajta archaizálásnak P. mester csak próbáját tette, és ezért tarthatjuk ezt nehéz léptű román stílusú írói vállalkozásnak is.

Györffy György meggyőzően állítja, hogy írói (de ideológiai) fogása volt P. mesternek, hogy a honfoglalás előtti vezéreket István király ellenfeleiről mintázza, a törzsterületeket pedig országoknak mondja, és így ami a X. században törzsterület, a XII. században P. mester interpretációjában ország lesz. A jelentésváltozást fogta munkába, amikor így járt el: ducatus-ország – a XIII. században már regnum, azaz ország. A gesta egyik motívumforrása tehát István harcainak története volt. Alkotói eljárása itt emlékeztet a rekonstruáló archeológus munkájához, aki a hiányzó leletrészeket modern anyagokkal pótolja. Az Anonymus-irodalom sorakoztatja az ilyenfajta írói eljárásainak a példáit. Györffy György írja: „A Slavi és Bulgarii népek vezérét Anonymus az ősgestába foglalt Szent István történetéből emelte át . . . A szerző annyiban ragaszkodik forrásához, hogy Kean-t nem helyezi Magyarországra, csak Kean állítólagos rokonát, Salan-t, aki a magyar irodalomban Zalán néven vált ismertté . . . Kean és Kalan, akiről itt szó van, nem bolgárok voltak, hanem magyar törzsfők, Géza és I. István kortársai.” Györffy György bizonyító eljárása során kijelöli: a Duna–Tisza közti megyéket, Bácsot, Bodrogot, Csongrádot, Szolnokot, hogy jelezhesse, „ez a terület jelenik meg Anonymus gestájában mint Salan ducatusának azon része, amelyen Salan személyesen uralkodik. Vára Alpár . . . központja Titel”. „Mindez arra mutat – teszi hozzá Györffy György –, hogy Kalan törzsterülete adta az elgondolást Anonymusnak Salan országa kialakításához. Salan vezér nevének kidolgozásához hozzájárulhatott, hogy a titeli káptalan 1234-ben Salan falu mellett birtokolt. E falu neve 1299-ben Arky-Chalan

(Árkicsalán) néven tűnik fel. Anonymus vezéralakja mögött tehát első-sorban a területen uralkodó Kalán törzsfőt kell keresnünk.”

Nemcsak a honfoglalást elbeszélő, országkreáló író volt P. mester. Györffy György mutatta ki, hogy gestája 11. fejezetében pannóniai országot is kigondolt: a római hercegeket, Salan, Menumorout (Ménmarót) és Glad (Galád) országát. Glad országának kérdésével foglalkozunk részletesen, hiszen bennünket közelebbről érdeklő térséget jár be ebben a fejezetben P. mester képzelete. Állítólag Glad fejedelemnek a Marostól Orsováig, illetve a Haram váráig terjedt országa. Maga a Glad név P. mester névleleménye, és a gesta 44. fejezetében mondja el történetét. Azzal kezdi, hogy elmondja, Árpád és nemesei egy nagy dunai szigetre mentek, és azt „vezéri szigetnek” nevezték ki, és Csepel lovászmester neve után, mert az ott lakozott, Csepel szigetének kezdték nevezni. Mielőtt nyugat-európai hódító útjukra indultak volna innen, elhatározták, hogy sereget küldenek Galád vezér ellen:

„E dologra Szovárdot, Kadocsát és Vajtát küldték ki. Mikor ezek engedelmet nyerve ellovagoltak, a Tiszán Kanizsánál (Kenesna) átkeltek, és a Csesztereg vize mellett szállottak meg. Azonban semmiféle ellenség nem mutatkozott előttük, aki kezét emelte volna rájuk, mivel annyira rettegett tőlük azon a földön minden ember. Innen továbbvonnulva a bögei részekre jutottak. Ott két hétig maradtak, amíg annak a hazának az összes lakosságát a Marostól a Temes folyóig meghódították, és fiait kezesül összeszedték. Azután seregüket nekiindítva, a Temes folyó felé mentek, és a fővényrév mellett ütöttek táborn. Midőn át akartak kelni a Temes folyón, ellenük jött annak a hazának a vezére, Galád, akinek ivadékából Ajtony származott, nagy lovas meg gyalogos sereggel, azonkívül még kun, bolgár és vlah segítségével . . .”

A folytatás P. mester leírásai közül a legrészletesebbek közül való, Szovárd és Kadocsa vitézkedését aránylag részletesen mondja el: „Ebben a csatában elesett a kunoknak két vezére, a bolgároknak pedig három kapitánya. Maga Galád, a vezérük, futással ugyan megmenekült, azonban egész serege elolvadván, mint tűznél a viasz, kard élén emészte meg . . . Galád vezér pedig, amint fentebb mondtuk, elszaladt, és a magyaroktól való félelmében Keve várába húzódott.” A magyarok ostrom alá veszik a várat, mire Galád békét kért. A magyar vezérek egészen Görögországig akarnak nyomulni, „hiszen a magyarok lelke abban az időben semmi mást nem áhított, csak földeket foglalni, népeket hódítani és hadimunkát végezni.” A vezérek közül Vajta „hűséges szolgálatáért nagy földet kapott a Tisza mellett, Tarras (Taras) nevűt”.

Egy Galád falu és egy Galádmonostora azonban létezett, és P. mester ezek nevééről nevezte hősét, Glad vezért el. Manapság is tudnak még Galád folyóról, Galád pusztáról, ott, Aracs közelében! P. mester gestája 11. fejezetében azt beszélte el, hogy Glad Vidinből jött, és a kunok segítségével foglalta el az országot, ahonnan majd Kadocsáék a 44. fejezetben kiűzik. Györffy György szerint „magát Ajtonyt nem tehettem meg a honfoglalók ellenségének, mert I. István és Ajtony harcának története túlságosan ismert volt a Gellért-legendá révén, de Ajtony dukátusa alkalmasnak kínálkozott egy honfoglalás előtti ország konstruálásához”.

P. mester gestájában a narráció mechanizmusában a motor szerepét a névadások játszották, elannyira, hogy már-már azt kellene mondanunk, hogy P. mester értelmezésében a honfoglalás valójában a névadások története volt, s azt is, hogy P. mester korában a névadás szokása-szüksége feltűnően időszerű lehetett. Segítették és kezére játszottak stúdiumi is: a középkori Isidorus *Etymologiae* című művének ismerete és az abból eredő retorikai követelmények tisztelete, de a biblia etimológiai sugallata, miként azt Györffy György mondja, elégséges ösztönzés lehetett. A bibliából például csak követnie kellett amit Sámuel II. könyvének 6. fejezete 7–8. versében olvashatott: „Felgerjede az Úr haragja Uzza ellen, és megölé őt . . . Dávid . . . nevezé azt a helyet Péres Uzzának mind a mai napig.” Túlságosan is szembeötlő, ahogyan P. mester a maga etimológiai magyarázatában a bibliai mintát követi: „A helyen, melyet Esküllő-nek mondanak, esküvel erősítették meg hűségüket. S attól a naptól kezdve hívták azt a helyet Esküllő-nek, azért, mert ott esküdtek.” Talán megkockáztathatjuk azt állítani, hogy P. mester alapjában véve *névmagyarázó mondaköltő volt*, hiszen annyi a kínálkozó példa a gestájában. S mi több, névalkotó kedvét is regisztrálhatjuk: ő adja Álmos özanyjának az Eunedubeliaus nevet az Enech, Dul és Bela összevonásával. Az Anonymus-irodalom a játékos névadásait emlegeti, s erre a példa a Menumorout név, amelyet – Györffy György szerint – „feltehetően az ősgestában talált többnejű Menrot és a pannoniai Morou alakjából olvasztotta össze”. Azt természetesen P. mester már nem tudta, hogy a Marót névnek a morva népnévhez van köze. Két mozzanatot emelhetünk ki P. mester etimologizáló, egyben a narrációt elősegítő mondaköltésével kapcsolatban. Az egyik az, hogy feltételezhetően P. mester idejében a nevek jelentést hordozók voltak, a jelentés még nem homályosult el, s még eleven lehetett az „eredeti köznévi és a tulajdonnévi jelentésbeli kapcsolata”, amit Kovalovszky Miklós az iro-

dalmi névadásról szólva állapított meg. Gondoljunk a szinte mechanikusan ismétlődő etimológiákra P. mester gestájában! Tarczal elsőnek lovagolt fel a hegyre, és ezért a hegy az ő nevét viseli mindmáig. Vagy: Zobort azon a hegyen akasztották fel, amely azután a Zobor nevet kapta. A másik az európai gyakorlat és nem csupán P. mester ismerve a névmagyarozás-névelemzés. Kristó Gyula az orosz évkönyv egy mondatát idézi: „Vonultak a magyarok Kijev mellett a hegyen keresztül, amelyet ma magyarnak nevezünk.”

Leleményes, de nem bővérű epikus tehetség volt P. mester. Amikor alakokat kellett teremtenie, nem jeleskedik emberábrázolásban. Költött alakjai – írja az Anonymus-kutatás – olyan népből valók, és olyan népek felett uralkodnak, amelyek a magyar honfoglalás előtti évtizedekben a Kárpát-medencében nem találhatók, de létezésük a XI–XII. században „Magyarország területén már elképzelhető vagy igazolható”. Nem dús fantáziáról árulkodnak leírásai sem. Kardos Tibor már az 1930-as években arról beszélt, hogy P. mester fölöttébb egyhangúan komponálja meg a honfoglalás epizódjait: „Az egyes honfoglaló vállalkozások Anonymusnál föltűnően azonosan játszódnak le. Először kémlelő követet küldenek, aki a körülményekhez képest megadásra szólítja föl a törzsfőt vagy békét ajánl, ha amaz erősnek látszik. Ha sikerül, nagy áldomást csapnak a követ hazatérte után. Ha nem, harccal veszik meg, és utána tartják az áldomást. A követ jelentésében szerepel a vidék gazdagsága, ami a honfoglalókat érdekli.” Ezt egészíti ki a későbbi megfigyelés, nevezetesen, hogy P. mester hihetetlenül bőbeszédű ugyan, de nem költ részletesebben kidolgozott harci jeleneteket. „Míntha szándékosan kerülné egy-egy történelmi esemény részletekbe menő ecsetelését, s helyettük megelégszik annak elnagyolt, sztereotip fordulatokkal teletűzdelt elbeszélésével.” Mint aki nem látott valóságos csatákat, hanem korának képzőművészeti alkotásait reprodukálná csupán!

Nagyobb stílusza lenne, mint elbeszélő? Ifjabb Horváth János éppen stílusvizsgálatai nyomán szögezhetné le, hogy P. mester műve művészi alkotás, s hogy együtt élt kora európai stílusáramlatával, amely a „verssel kevert prózát”, a prosimetrumot kedvelte. Ugyanő bizonygatta, hogy a rímes próza a XII. századi műprózának elengedhetetlen velejárója a szóhalmazással és az ismétlésekkel egyetemben. Míntha a korszak írói és olvasói a rím zenéjével éppen hogy ismerkedni, szépségére ráismerni kezdtek volna. Érthető tehát, hogy a stílusvizsgálat kimutatta, P. mesternél is vannak a „szövegbe ékelődve rímes, ritmikus verssorok úgy, hogy a próza közvetlenül és folyamatosan megy át verses formába”. Két

verssoridézete, műfordítói tette pedig az ősköltészetre mutató kivétel. A tudatos író tehát stílusában lehet leginkább felfedezni: „Anonymus műhelye igen tiszteletreméltó felszereléssel rendelkezik. A nyugati korszerű iskolázottság stíluskövetelményei éppúgy megtalálhatók gestájában, mint a hazai történeti énekek formakincséből mindaz, ami a Nyugatról hozott tanultsággal, és magával a gesta műfajával harmonikusan összeegyeztethető” (ifj. Horváth János). P. mester tehát a honfoglalás megörökítője, elbeszélője és költői megteremtője, de nem történetírója is! Nem a történetíró a hiteles, hanem az alkotó író, aki – mint Szűcs Jenő írta – „nagyon merészen végre hozzákezd a pogány őstörténet lovagi jelmezbe öltöztetéséhez”. Nyilván nem véletlenül szól gestája főleg harcosokról és énekmondókról!

MEGJEGYZÉS

Tanulmányunk írása közben nem törekedtünk filológiai teljességre. Azoknak az Anonymus-kutatóknak, akiknek véleményére figyeltünk, nevüket a megfelelő szöveghelyeken leírtuk. Anonymus gestáját Pais Dezső fordításában (*A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*, Budapest, 1958) olvastuk, és idéztük néhány szöveghely kivételével. Ezek a *Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól* (Budapest, 1892) című kiadványból erednek. Thuróczy János szavait *A magyarok krónikája* (Horváth János fordítása, Budapest, 1980) alapján citáltuk.